

Şiddeti Haber Yapmak: Gazeteciler ve Travma

Covering Violence: Journalists and Trauma

Gül Esra ATALAY*

Öz

Şiddet içerikli olayları haberleştiren gazeteciler işlerinden dolayı ruhsal bozukluk yaşama riskiyle karşı karşıyadır. Batılı ülkelerde bu konuda son 15 yıldır çeşitli bilimsel araştırmalar yayınlanmakta, gazeteciler çeşitli kuruluşlar tarafından bu riskler karşısında bilinçlendirilmekte ve desteklenmektedir. Türkiye’de ise bu probleme değinen ulaşılabilmemiş, bilimsel bir araştırma yoktur; gazetecilerin söz konusu riskler konusunda destek alabileceği kuruluşlar da mevcut değildir. Bu makalede, betimleyici araştırma yöntemi kullanılarak gazetecilerin deneyimledikleri ya da şahit oldukları travmatik olaylar sonucunda oluşabilecek travma sonrası stres bozukluğu riski, bu riski araştıran çalışmaların sonuçlarının incelenmesiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Makale bu konuyu Türkiye’de iletişim alan yazınının gündemine dahil etmek suretiyle ilgili soruna dikkat çekme temel amacına yönelik olarak hazırlanmıştır. Makalede, gazetecilerin işlerinden dolayı yaşama riski altında buldukları ruhsal bozukluklar konusunda hem çalıştıkları haber organizasyonları hem de bağımsız kuruluşlar tarafından bilinçlendirilmesi ve desteklenmesi gerektiği önerisi sunulmuştur. Gazetecilik eğitiminin, Batı’da örnekleri görüldüğü gibi, şiddet ve travma içerikli olayların etkileriyle baş etme yöntemlerini öğrencilere aktaracak şekilde gözden geçirilmesi, makalenin diğer önerisidir.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Gazetecilik, Travma, Travma Sonrası Stres Bozukluğu, İkincil Travma, Vekâleten Travma.

Abstract

Journalists covering violence are facing risks of mental health problems. In Western countries, various scientific research has been published about this issue in the last 15 years and there are plenty of institutions and foundations for training and supporting journalists. On the other hand, in Turkey there are no published academic research on this issue up to this date and any supporting or training institutions do not exist. This descriptive article evaluates previous articles and research and intends

* Yrd. Doç. Dr., Üsküdar Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Yeni Medya ve Gazetecilik Bölümü, gulesra.coskun@uskudar.edu.tr

to create awareness about the possible risks of post-traumatic stress disorder and other mental health problems among journalists. This will probably be the first article focusing on this issue in Turkey and will conclude with suggesting the necessity of training and supporting of journalists in Turkey in an institutional level. The final suggestion of the article is the revising of journalism education curriculum for the inclusion of lectures, which will train journalism students about the possible mental health problems and trauma that they might experience in their professional lives and how to cope with it.

Keywords: Violence, Journalism, Trauma, Post-Traumatic Stress Disorder, Secondary Trauma, Vicarious Trauma.

Giriş

İletişim alanındaki akademik çalışmalarda medya ve şiddet sözcükleri genellikle, gazetecilerin ve medyanın şiddet içeren haberleri veriş biçimini ve dozajını eleştirmek için yan yana getirilir. Medyanın şiddetten beslenmesi akademisyenlerce sıklıkla ele alınmakta, araştırılmakta ve bu konuda çok sayıda bilimsel yayın üretilmektedir.

Bu makalede, bu bakışın dışında yer alan, özellikle Türkiye’de üzerinde çok konuşulmayan bir duruma işaret etmek amaçlanmakta; şiddet içerikli olayları haberleştiren ve yayına hazırlayan gazetecilerin yaşadıkları ya da yaşama riski altında oldukları psikolojik sorunların, konu hakkında Batı’da yapılan araştırmaların incelenmesi yoluyla ortaya konulması hedeflenmektedir. Betimleyici araştırma yöntemini esas alan çalışmada, araştırmaların analiziyle Türkiye’deki gazetecilerin durumuna bir projeksiyon tutulmaya çalışılacaktır. Türkiye’de gazetecilerin işleri dolayısıyla yaşadıkları ruhsal bozukluklar konusunda sağlıklı bir araştırma yapmak birkaç açıdan zordur. Öncelikle, toplumsal kabuller nedeniyle, ruhsal problemler yaşandığı açıkça beyan etmekten çekinilir. İstihdam olanaklarının azlığı ve ülke genelindeki işsizlik de kişilerin açıkça ruhsal sorunlar yaşadıklarını itiraf etmelerinin önünde bir engel oluşturur.

Medya ve Şiddet

Şiddet kavramı sıkça kullanılmasına rağmen üzerinde uzlaşılabilmiş bir şiddet tanımına ulaşmak zordur. Kapsamlı tanımlar şiddeti hem fiziksel hem de psikolojik etkileriyle ele almaktadır. Sosyal Psikoloji Sözlüğü’nde şiddet; sertlik ve yoğun bir güçle meydana gelen, yapılan bir durum olarak ifade edilmekte ve şiddetin, “aşırı fiziksel güç ve hatta silahların kullanımıyla yapılan tüm davranışları ve ölçüsüz saldırganlık tezahürlerini” kapsadığı vurgulanmaktadır (Bilgin, 2003, s. 374). Öte yandan Victoroff (2009, s. 2672) şiddeti; “tehdit ya da zorlama içeren, fiziksel ya da psikolojik olarak zarar verici insan saldırganlığı” olarak tanımlamaktadır. Bu çalışmada şiddet bu tanım bağlamında kullanılmıştır.

Hem dünya basınında hem de Türkiye’de şiddet içerikli haberler her zaman dikkat çekicidir ve genellikle manşetten verilir. Kan, şiddet, ölüm, felaket temalı haberler çok

ilgi görür ve ilgi gördükçe de daha fazla manşetlere taşınır. İnal'ın (2005, s. 73) da dikkat çektiği üzere şiddet içerikli haberler yüksek haber değerine sahiptir dolayısıyla gazeteciler de eğitimleri sırasında şiddetin haber olduğunu öğrenmektedirler. Bundan dolayı mevcut gazetecilik anlayışı içerisinde şiddet ögesinin haberlerde azaltılması ya da yok edilmesi pek mümkün görünmemektedir. Türkiye'deki görsel, yazılı ya da online medyada şiddet içerikli haberler yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Terörist saldırılar, intihar bombacıları, kadın cinayetleri, cinnet getiren aile bireyleri ve bunun gibi birçok şiddet içerikli tema her gün televizyonlarda, gazetelerde ve çevrimiçi platformlarda yer almaktadır. Bu tür haberleri okurken ya da izlerken rahatsızlık hissetmek sıradan, çocukları bu tür içeriklerden uzak tutmaya çalışmak ise ebeveynliğin bir gereği olarak görülmektedir. Weaver ve Carter'in da (2006, ss.1-6) işaret ettiği gibi, bu tür içeriklerin özellikle çocukların ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkiler bırakma ihtimali hem akademik yayınlarda hem de yaygın medya organlarında sıklıkla tartışılmaktadır.

Oysa şiddet, felaket, ölüm ve bunun gibi rahatsız edici haberlerin de yine insanlar tarafından hazırlandığı unutulmaktadır. Olay yerine kimi zaman sağlık ve güvenlik personelinden bile önce varan, kimi zaman travmatik olayı anbean yaşayan ve haberleştiren, haber merkezlerinde şiddet içerikli görüntüleri ham halleriyle izleyerek montajlayan, yayına hazırlayan, basın çalışanları ve gazetecilerin yaşayabilecekleri ruhsal sorunlar görmezden gelinmektedir. Türkiye'de özellikle bu konuda bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır.

İletişim Bilimleri ve Şiddet

İletişim bilimleri alanında medyaya eleştirel yaklaşımlar önemli bir ağırlığa sahiptir. Özellikle şiddet içeren haber, program ve yapımlar, medyada yer alma sıklığının yanı sıra, izleyici ya da okuyucular üzerinde bırakacağı muhtemel olumsuz etkiler dolayısıyla çokça eleştirilir.

İletişimin, bir bilim olarak beslendiği; psikoloji, sosyal psikoloji, sosyoloji, siyaset bilimi gibi alanların arasından sıyrılarak kendisine bir yer edinmeye başlaması, 1920'lere denk gelir. "Kitle İletişim Araştırmalarında Güçlü Etkiler Yaklaşımı" olarak anılan bu erken dönem çalışmalar, kitle iletişim araçlarının bireylerin tutum ve davranışlarını güçlü bir şekilde etkilediğini savunan bir izleği takip eder. Bu dönemlerden itibaren medyanın izleyiciyi/okuyucuyu şiddete maruz bıraktığı, tutum ve davranışlarını etkilediği tartışılmaktadır. Bu düşünceye dayanan sayısız araştırma ve birçok teori mevcuttur; fakat bu konudaki yazında çıkış noktası olarak Payne Vakfı araştırmaları ve Gerbner'in kuramı, daha sonra yapılan sayısız araştırmaya temel teşkil etmesi açısından özellikle önemlidir. Özellikle "Ekme Kuramı" bugün hala medyanın etkileri konusunda birçok akademik araştırmaya kaynaklık etmektedir.

Güngör'ün (2013, s. 82) aktardığı üzere Payne Vakfı'nın, sinemanın çocuklar üzerindeki etkisini araştıran çalışması, bu alandaki ilk örneklerdendir. Vakıf; şiddet, seks, suç, savaş, aşk, macera, gezi vb. temalar açısından 1.500 filmi inceler ve bu filmlerin izleyenler ve çocuklar üzerindeki etkisini araştırır. Bu çalışmalarda sinemanın izleyiciler üzerinde çok etkili olduğu sonucuna varılır.

Daha sonra, 1960'lı yıllarda Gerbner'in (1986) geliştirdiği "Ekme Kuramı"nda, televizyondaki şiddet yine çok önemli bir yer tutar. 1960'lı yılların ortasında başladığı çalışmalarda Gerbner ve ekibi, televizyonun en çok seyredildiği akşam saatlerinde ve gündüz kuşağındaki programların izleyiciler üzerindeki etkilerini inceler. Gerbner'e göre şiddet, medyada ağırlıklı bir yer tutar. Televizyonda gösterilen şiddet gerçek hayattan on kat daha fazladır. Gerbner'e göre şiddetin sürekli gösterilmesi televizyonu çok seyredenler arasında abartılı bir tehlike algısı yaratır, onlara aşırı bir güvensizlik ve tedirginlik duygusu eker. Yine televizyonu çok izleyenlerde, büyük tehlikelerin olduğu berbat bir dünyada yaşadıkları duygusu gelişir. Gerbner bu durumu "Acımasız Dünya Sendromu" olarak niteler (Gerbner vd. 1986, s. 28).

Gazeteciler ve Travma

Gerbner'in sözünü ettiği acımasız dünyayı izleyenler olduğu gibi, bunu kurgulayanlar da vardır. Bu acımasız dünya kurgusunu ekrana, gazete sayfalarına ve internete taşıyan medya çalışanları, ekme kuramına göre, izleyenlerin dünyayı algılayışlarını biçimlendirebilmektedir. Böyle bir etki mekanizmasını ellerinde bulunduran gazetecilerin ruh sağlığı tam da bu yüzden çok önemlidir.

Gazetecilerin işleri dolayısıyla ruhsal problemler yaşama riskleri konusundaki ilk akademik araştırma bilindiği kadarıyla Psikiyatrist Feinstein ve ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir. 2002'de yayımlanan makale savaş muhabirinin travma risklerini ortaya koymuştur. Buradan hareketle konunun son on beş yıldır akademik çevrelerde tartışıldığı sonucu çıkartılabilir.

Merhamet yorgunluğu, tükenmişlik sendromu, depresyon, travma bağlantılı suçluluk hissi de gazetecilerin işleri dolayısıyla yaşayabilecekleri ruhsal bozukluk ihtimalleri arasında görülmekte, fakat konu ile ilgili yurtdışında yapılan bilimsel araştırmalar yoğun olarak travma ve travma sonrası stress bozukluğuna (TSSB) odaklanmaktadır.

Psikolojik travma; "kişilerin hayatlarını, vücut bütünlüklerini ya da akıl sağlıklarını tehdit eden ve baş etmekte zorlandıkları olaylar ve durumlarla karşılaştıklarında ortaya çıkabilecek kişiye özgü deneyimler" olarak tanımlanmaktadır (Pearlman & Saakvitne, 1995, s. 60). Giller'e (1999) göre travma çok çeşitli şekillerde gerçekleşebilir. Savaşlar, terör olayları, deprem ve sel felaketleri, yangınlar, trafik kazaları ve işkencelerin yanı sıra; fiziksel, cinsel ve duygusal istismar, bir yakının kaybı ve bunun gibi olaylar bireyler üzerinde travmatik bir etki bırakabilir.

Kaplan'a göre (2005, s. 3) "ikincil travma" ya da "vekaleten travma" ise travmatik olayı birebir yaşamasa da olaya şahit olan ya da olayı birinden duyan bireylerin yaşadığı ruhsal problemlerdir. İkincil travma yaşayanlar travmatik olayla karşılaşmış kişilerin yakınları olabildiği gibi, mesleki zorunluluk nedeniyle bu olay ve kişilerle temasa geçmiş profesyoneller de olabilir. Sağlık çalışanları, polisler, itfaiyeciler, psikologlar ve gazeteciler bu gruba dâhildir.

Medya aracılığıyla travma genellikle literatürde "uzaktan travma" (distant trauma) (Costello vd., 2004, s. 221), ya da "ekran travması" (screen trauma) (Pinchevski, 2016, s. 51) kavramlarıyla incelenmektedir. Özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra bu konuda hem iletişimciler hem

de psikoloji ve psikiyatri akademisyenleri tarafından araştırmalar yapılmış ve araştırmalar, medya yoluyla insanların TSSB ve benzeri ruhsal sorunlar yaşayabileceklerini doğrulamıştır.

Eğer televizyon izleyerek, gazetelere ya da internetteki içeriklere göz atarak travma yaşamak mümkünse, medya çalışanları yüksek oranda travma yaşama riski altında olmalıdır. Gazetecilerin şiddet içerikli ve travmatize edici içeriklere işleri dolayısıyla maruz kalmaları durumunda travma sonrası stres bozukluğu yaşama riski taşıdıkları psikiyatri çevreleri tarafından da kabul edilmiştir. Dünyada psikiyatri uzmanları tarafından tanı koymakta referans alınan Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı 5. Baskısı (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders – DSM-) 2013 yılında Amerikan Psikiyatri Derneği tarafından yayımlanmış ve bu yayında travma sonrası stres bozukluğu için kriterler de belirlenmiştir. A kriteri bozukluğa neden olan faktörleri sıralamaktadır:

Ölümlle ya da ölüm tehlikesiyle yüzleşmek, ciddi yaralanma, ya da cinsel istismara aşağıdaki yollardan biriyle maruz kalmak: travmatik olayı deneyimlemek, travmatik olay başkalarının başına gelirken, birebir şahit olmak, travmatik olayın aileden birine ya da yakın bir arkadaşının başına geldiğini öğrenmek, travmatik olayla ilgili rahatsız edici detaylara tekrarlayan biçimde ya da aşırı şekilde maruz kalmak (Olay yerindeki insan artıklarını toplananlar, polis vb).

DSM'nin 5. basımında bu kriterlerin altına şöyle de bir not düşülmüştür: "A kriteri elektronik medya, televizyon, film ya da resimler yoluyla maruz kalmayı içermez," "(eğer maruz kalma iş dolayısıyla değilse)" şeklinde de bir istisna eklenmiştir (DSM – V, 2013, s. 271). Bu istisnaya travmatik olaya iş dolayısıyla maruz kalan bir gazetecinin travma sonrası stres bozukluğu yaşayabileceği kabul edilmektedir.

Pinchevski (2016), Amerikan Psikiyatri Derneği'nin bu kriterlerle – rneğin TV izleyen bir ocuğun TSSB yaşayabilme olasılığını kabul etmezken – iş dolayısıyla TSSB'ye maruz kalan gazetecileri ve basın çalışanlarını risk grubuna dāhil ettiğine dikkat çekmektedir. Bu nokta, Amerikan Psikiyatri Derneği'nin gazeteciler ve basın alışanlarının TSSB yaşama ihtimalini ne denli önemli olarak değerlendirdiğini göstermesi açısından önemlidir.

Yine DSM 5'te de yer bulan travma sonrası stres bozukluğu semptomları bazı kategorilere ayrılmaktadır:

"İstenç dışı semptomlar; olayı rüyalar ya da geri dönüşlerle ısrarlı şekilde tekrar tekrar yaşamak, kaygı verici tedirgin edici olayı tekrar tekrar hatırlamak, bu görüntülerin istenmeden kişinin gözünün önüne gelmesi" şeklinde gerçekleşmektedir.

"Kaçınma semptomları; travma yaşayan bireyin olayı hatırlatan düşünceler, eşyalar ve mekanlardan uzak durmaya çalışması" olarak aktarılmıştır.

"Uyarılma semptomları ise uyku bozuklukları ya da aşırı uyanıklık" şeklinde baş göstermektedir.

"Bilişte ve duygu durumunda olumsuz değişimler" başlığı altında ise; kişinin travmatik olayın önemli bir yönünü hatırlayamaması, kendisi, diğer insanlar ve genel olarak dünya ile ilgili olumsuz

fikirler, korku, isteksizlik, kendini suçlama, diğer insanlardan kendini soyutlama ve mutluluk, tatmin ya da sevgi duygularını hissedememe gibi semptomlar sıralanmıştır. Bu semptomlar, bir aydan uzun sürmesi durumunda ve bireyin sosyal, duygusal ve mesleki aktivitelerini önemli ölçüde olumsuz yönde etkilediğinde, travma sonrası stres bozukluğu olarak kabul edilmektedir (DSM-V, 2013, ss. 271-272).

Her ne kadar Amerikan Psikiyatri Derneği gazetecileri ve basın çalışanlarını travma sonrası stres bozukluğu risk grubuna 2013 yılındaki yayınıyla dahil etmiş olsa da soruna ilişkin araştırmalar 2000'li yılların başından beridir yapılagelmektedir. Söz konusu araştırmalar gazeteciler ve basın çalışanlarının, yaptıkları iş dolayısıyla yukarıda sayılan semptomları taşıyıp taşımadıklarını mercek altına almaktadır.

Gazetecilerin işlerinden dolayı karşı karşıya kaldıkları travmatik olaylar nedeniyle TSSB yaşama riskleri hakkında ulaşılabilen ilk akademik araştırma, Feinstein vd. (2002, ss. 1573-1574) tarafından 2002 yılında gerçekleştirilmiştir. CBC, Associated Press, ITN ve bağımsız gazetecileri temsil eden Rory Peck Trust isimli bir organizasyona bağlı 140 savaş muhabiriyle yapılan araştırmada 107 yerel gazeteci kontrol grubu olarak ele alınmış ve savaş gazetecileriyle daha önce hiç savaş meydanına gitmemiş kontrol grubu arasında psikopatolojik açıdan belirgin farklar bulunmuştur. Savaş gazetecilerinin diğer gazetecilere oranla daha fazla alkol kullandıkları ve TSSB ve depresyon oranlarının daha yüksek olduğu ortaya konulmuştur. Savaş gazetecilerinin normal popülasyona göre ise iki kat daha uzun süreli TSSB ve depresyon deneyimledikleri ve bu sürenin, savaşan askerlerle eşit düzeyde olduğu gözlemlenmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde Newman vd. (2003, ss. 8-9) tarafından yapılan bir başka araştırma 875 foto muhabirine uygulanmıştır. Araştırmaya katılanların %6,7'si TSSB tanı kriterlerine uygun bir tablo ortaya koymuştur. Söz konusu foto muhabirlerinin sadece %11'i çalıştığı kurum tarafından yaptıkları işin ruh sağlığını olumsuz etkileyebileceği yönünde uyarılmıştır. Katılanların %84'ü işleri dolayısıyla yaşadıkları duygusal değişimleri arkadaşları ya da yakınlarıyla paylaşmış, %8'i ise ruh sağlığı profesyonellerine başvurarak tıbbi destek almıştır. Foto muhabirlerinin travma sonrası stres bozukluğu yaşama risklerini arttıran faktörlerin başında ise; haber yapılan travmatik olayların çokluğu, boyutları, kişisel travma hikayesi ve sosyal destek olarak sıralanmıştır.

2. Körfez Savaşı'nda gazeteciler, savaş alanlarında haber yapabilmek için Amerikan Savunma Bakanlığı tarafından "İliştirilmiş Gazetecilik" sözleşmesi imzalamış ve bu sözleşme uyarınca, savaş alanlarında askerlerle birlikte hareket etmek zorunda kalmışlardı. Feinstein ve Nicolson (2005, ss. 129-131) söz konusu savaşa katılan bir Amerikan ve İngiliz haber organizasyonundan toplam 85 gazetecinin psikolojik risklerini araştırmıştır. 38'i serbest 47'si iliştirilmiş olarak çalışan grubun %15'inde TSSB'ye ait orta derecede tedirginlik verici istenç dışı semptomlar, %7'sinde ise orta şiddette depresyon olduğu ortaya konulmuştur. İliştirilmiş ve serbest gazetecilerin ruhsal durumları arasında önemli bir fark ortaya çıkmamıştır. Çalışma dikkate değer oranda, savaş gazetecisinin stres verici semptomlar geliştirebilme olasılığını gözler önüne sermiştir.

2009 yılında yayınlanan bir başka araştırma, uluslararası bir haber organizasyonunda görev yapan ve haber toplayan gazetecileri yöneten 124 yöneticiyi esas almıştır ve katılanların TSSB'ye dair tutumlarını ölçmüştür. Greenberg vd. (2009, ss. 544-546) tarafından yapılan araştırmanın sonuçları, katılanların TSSB'de işverenlerinden çok ailelerinden destek aldıklarını, TSSB hakkında yaftalayıcı bir tutuma sahip olmamalarına rağmen profesyonel yardım almak konusunda kararsız olduklarını ortaya koymuştur.

Dworznik (2011, s. 26) televizyon habercileri üzerine (muhabirler, fotoğrafçılar ve canlı yayın aracı şoförleri) yaptığı çalışmada, katılanların %7,14'ünün TSSB tanı kriterlerine uygun semptomlar deneyimlediklerini aktarmıştır. %7,14'lük oranı oluşturan kişilerin %95'i söz konusu semptomların günlük hayatlarını olumsuz etkileyecek kadar keskin olduğunu, %65'i ise semptomların kariyerlerini terk etmeyi düşündürecek kadar ağır olduğunu belirtmiştir. Araştırmada, bir haberi hazırlarken güvenliklerinin tehlikede olduğunu hissedenler, yaralananlar ya da başkalarının yaralandığına ya da öldüğüne şahit olanların, olmayanlara göre daha yüksek TSSB puanı olduğu ortaya koyulmuştur.

2012'de Browne vd. (2012, s. 208) tarafından Londra'da yapılan bir çalışmada, gazetecilerin iş dolayısıyla şahit oldukları travmatik olayların sayısı ile TSSB seviyeleri arasındaki bağıntı incelenmiştir ve travmatik olaylara fazla maruz kalmanın daha yüksek TSSB semptomlarına sebep olduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışma aynı zamanda, travmaya bağlı suçluluk hissini de dikkate alarak, suçluluk hissini özellikle yüksek derecede TSSB yaşayan gazeteciler tarafından sıklıkla deneyimlendiğini ortaya koymuştur.

Meksika uyuşturucu madde kullanımı nedeniyle şiddetin yaygın olduğu bir ülkedir ve gazeteciler uyuşturucu madde kartellerinin tehdidi altındadır. Meksika'da üç ulusal haber organizasyonunda görev yapan 104 gazeteciyle yapılan bir çalışmada, Feinstein (2012, ss. 480-481) çalışmaya katılan gazetecilerin dörtte birinin tehditler nedeniyle uyuşturucu madde kullanımı konusunda haber yapmayı bıraktığı, bu kişilerin geri kalan dörtte üçe oranla daha fazla TSSB semptomlarına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Şiddet içerikli olayları haberleştiren gazeteciler, yaptıkları iş dolayısıyla yaşayabilecekleri zararlardan kendilerini koruyabilmek için çeşitli baş etme stratejileri kullanmaktadırlar. Kanada'da Buchanan ve Keats (2001, ss. 130-133) tarafından yapılan bir çalışma bu stratejileri mercek altına almıştır. 31 Kanadalı gazeteciyle eleştirel etnografik yöntem kullanılarak yapılan çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Gazetecilerin, zorlayıcı ve travmatik bir habere gitmemek için; amirine yalan söylemek, kâbus görüyormuş numarası yapmak, böyle haberlere gitmek istemediğini açık açık beyan etmek, bazı olayları yas süresini uzatmama bahanesiyle fotoğraflamamak, olay yerine bilerek geç kalmak, olay duyurusunu duymamış gibi davranmak, savaş haberlerine gitmeyi reddetmek, gibi yollara başvurdukları ortaya konulmuştur. Travmatik olayı hatırlatan yerlere uğramamak ve konu hakkında konuşmak istememek gibi kaçınma biçimleri de görülmektedir. Kara mizah da gazetecilerin travmatik olaylarla baş etme biçimlerinden biri olarak çalışma sonuçlarında yer bulmuştur. Yaşadıkları, şahit oldukları olumsuz deneyimi mizahi hale getirerek normalleştirdikleri ortaya çıkmıştır. Bunun dışında; olayın teknik ve mekanik

yönelimlerine odaklanmak, kendi duygularını kontrol altında tutmak, madde kullanımı, fiziksel aktivite ve egzersiz yapmak, diğer baş etme stratejileri olarak aktarılmıştır.

Travma, TSSB ve diğer psikolojik sorunlar sadece haber peşinde koşan, olay yerinden haber yapan gazetecileri tehdit etmemekte, aynı zamanda haber merkezlerinde görevli basın çalışanları da benzer sorunlar yaşayabilmektedir. Uzun saatler boyunca, günlerce, bazen haftalarca rahatsız edici olay yeri fotoğraflarına ya da videolarına maruz kalmak da TSSB semptomlarına sebep olabilmektedir. Haber merkezi çalışanlarının karşı karşıya olduğu risk, olay yerinde çalışan gazetecilerden çok, ekran başındaki izleyicilere yakındır. Weidman ve Papsdorf'un (2010, ss. 265-269), Almanya, Avusturya ve İsviçre'nin Almanca konuşulan bölgelerinden, 9 farklı televizyon kanalında çalışan TV gazetecileriyle yaptığı araştırmada katılanların, %80'inde izledikleri videolara dair rahatsız edici ve tekrarlanan, istenmeyen anılara sahip oldukları, bu tür işlerde çalışan gazetecilerin ikincil travma riski altında oldukları tespit edilmiştir.

Günümüzde kullanıcı üretimi içerik (user generated content) ciddi bir haber kaynağı haline gelmiştir. Artık günümüzde haber organizasyonlarında bu konuda görevli basın çalışanları tüm çalışma saatlerini bu denetimsiz, ham fotoğraf ve videoları izlemek ve ayıklamakla geçirebilmektedir. Söz konusu fotoğraf ve videolar rahatsızlık verici derecede şiddet içerebilmekte, bu da ikincil travma riskini artırmaktadır. Medya profesyonelleri, hangi fotoğrafın ya da videonun kullanılıp kullanılmayacağına karar verirken, okuyucuyu-izleyiciyi koruyan bir filtre görevi görmektedir. Fakat bu filtreleme işlemini yapanlar da yine insandır ve gördüklerinden etkilenmeleri muhtemeldir. Feinstein vd. (2013, ss. 2-3), Kanada'da haber merkezlerinde çalışan gazetecilerle yaptığı bir araştırmada, özellikle kullanıcı üretimi içerikleri, yani halktan gelen video ve fotoğrafları izleyerek, seçerek yayınlama görevini üstlenen kişileri araştırmaya dâhil etmiştir. Araştırma sonucunda, gazeteciler için şiddet içeren görüntülere maruz kalma sıklığının, maruz kalma süresinden daha stres verici olduğu ortaya konulmuştur.

Konu hakkında yapılan araştırmalar, gazetecilerin işlerini yaparken şahit oldukları şiddet ve dehşet içerikli olaylar sonucunda ruhsal problemler yaşama riski altında olduklarını göstermektedir. Yine araştırmalardan çıkan sonuçlara göre, gazetecilerin karşı karşıya kaldıkları bu riskler işverenlerce önemsenmemekte, basın çalışanlarına konu hakkında gerekli eğitim, bilgilendirme ya da uyarılar yeterli ölçüde yapılmamaktadır. Basın çalışanları ise yaşadıkları problemleri işverenlerinden ya da sağlık profesyonellerinden çok, yakın çevreleriyle paylaşmaktadır.

Türkiye'de gazetecilerin yaşadıkları benzer problemlerle ilgili akademik bir veri mevcut değildir. Ne üniversitelerde ne de basın organizasyonlarında konu hakkında gazeteci adayları ve gazetecilere yönelik sistematik bir eğitim uygulanmamaktadır. Türkiye'de gazetecilerin işleri dolayısıyla yaşadıkları ruhsal problemlerin az tartışılıyor olmasının sebepleri bizce şunlar olabilir: Türkiye'de ruhsal bozukluklarla ilgili önyargıların kişilerin hayatlarında çeşitli yaftalamalar şeklinde izler bıraktığı herkesçe bilinmektedir. Zira ruhsal problemler yaşamış olmak, psikolojik, psikiyatrik tedavi görüyor olmak, halen çoğu kesim tarafından gizlenmesi gereken bir durum olarak görülmektedir. Bir diğer sebepse basın alanındaki işsizlik baskısı olabilir. İş güvenceleri olmayan

gazetecilerin, yaptıkları iş dolayısıyla psikolojik problemler yaşıyor olduklarını itiraf etmekten korkmaları beklenebilir bir davranıştır. Son olarak, bir savunma mekanizması olarak gazetecilerin yaşadıkları olaylardan etkilendiklerini dile getirmekten çekiniyor olmaları da mümkündür.

Öte yandan, Türkiye’de çalışan gazetecilerin travma sonrası stres bozukluğu ve benzeri ruhsal problemler yaşıyor olduklarını tahmin etmek güç değildir. Gazetecilerin, özellikle de travma sonrası stres bozukluğundan korunabilmesinin en önemli yolunun; bu konuda eğitim almış, travmatize edici habere nasıl yaklaşacağını, kendisini bu haberlerin etkisinden nasıl koruyacağını bilmesinden geçtiği düşünülürse, Türkiye’deki gazetecilerin risk altında oldukları tahmini yapılabilir.

Avrupa’da ve Kuzey Amerika’da travma konusunda gazetecilere yönelik çeşitli eğitimler veren, bilinçlendirme programları yürüten ve gazetecilere destek sunan bağımsız merkezler mevcuttur. *Eye Witness Media Hub*, görgü tanıklığına dayalı medyanın; yani halktan gelen fotoğraf, video ve içerikleri kullanan medya organizasyonlarının “yaratım, keşif ve doğrulama faaliyetlerini destekleyen ve kâr amacı gütmeyen” bir organizasyondur ve akademisyenler ile dijital medya uzmanlarını bünyesinde bulundurmaktadır (Eye Witness Hub Web Sitesi, 2017). Oluşum, geçen yıl bu tür gazetecilerin durumlarıyla ilgili bir rapor yayınlamış; sosyal medya ve internetin haber kaynağı haline gelmesiyle dijital cephe denilen yeni bir alanın oluştuğunu, bu tür içerikleri tarayan gazetecilerin savaş meydanlarında çalışan gazeteciler gibi travma riskleriyle karşı karşıya kaldıklarını, ortaya koymuştur. Dubberley vd. (2016) tarafından hazırlanan raporun işaret ettiği bir başka ilginç nokta, gazetecilerin işleri dolayısıyla yaşadıkları ruhsal problemleri amirleriyle paylaşmaktan çekinmeleridir. İşini kaybetme korkusuyla gazeteciler yaşadıkları sıkıntıları paylaşamamakta ve bu nedenle çözümsüz bir durum ortaya çıkmaktadır.

Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi (The Dart Center for Journalism and Trauma) bu alanda çalışan ve Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Columbia Üniversitesi Gazetecilik Okulu bünyesinde faaliyetlerini sürdürmekte olan bir kuruluştur. Kuruluş, www.dartcenter.org adresli web sitesinde kendisini; travma, çatışma ve trajedi içerikli haberlerin medya tarafından sunulmasını geliştirmeyi hedefleyen, gazeteciler, gazetecilik eğitimcileri ve sağlık profesyonellerini birleştiren uluslararası bir ağ ve araştırma merkezi, olarak tanımlamaktadır.

Yine kuruluşun web sitesinden alınan bilgiye göre, 1991 yılında Michigan Devlet Üniversitesi Gazetecilik Fakültesi, travma alanında uzman psikiyatrist Frank Ochberg’le işbirliği içinde, gazetecilik öğrencilerine, şiddet mağdurlarını haberleştirirken nasıl yaklaşmaları, onlara ne gibi hassasiyetler göstermeleri gerektiği konusunda destek veren bir program hazırlamıştır. Alanında bir ilk olan bu programa Michigan’daki Dart Vakfı kaynak sağlamıştır. 1994 yılında Dart Vakfı yine Michigan Eyalet Üniversitesi’nin bünyesinde “Şiddet Mağdurlarını Haberleştirme Mükemmeliyet Ödüllerini” vermeye başlamıştır. 1999 yılında Dart Vakfı, Washington Üniversitesi İletişim Bölümü ile birlikte Dart Gazetecilik ve Travma Merkezini kurmuştur. Dart ödülleri bu platformda verilmeye devam etmektedir. 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından Dart Center, New York’taki gazetecilere yönelik altı aylık bir eğitim ve destek programı olan “Dart Center Ground Zero”yu hayata geçirmiştir. Daha sonra merkez, Avrupa ve Avustralya’da ağılar kurmuş ve buralarda da

gazetecilere ve haber organizasyonlarına yönelik eğitimler organize etmiştir. 2009 yılında Dart Center, Columbia Üniversitesi Gazetecilik Okulu'nun davetini kabul ederek Columbia Üniversitesi yerleşkesine taşınmıştır. Merkezde, araştırmalar yapılmakta, travmatik olayları haberleştirmenin psikolojik etkileri konusundaki bilimsel çalışmalara, araştırmalara destek verilmektedir. Gönüllü haber profesyonelleri, klinisyenler ve araştırmacılardan oluşan ağıyla Dart Center, gazeteciliği zorlayan birçok olayla ilgili çalışmalar yürütmektedir.

Bu tür kurumların varlığı, gazetecilerin yaşadığı sorunlar konusunda hem işverenlerin hem de gazetecilerin bilinçlenmesine imkân sağlamaktadır. Çeşitli eğitim ve psikolojik destek programlarıyla da gazetecilerin ruhsal yükü hafifletilmeye çalışılmaktadır.

Sonuç

Bu makalede, gazetecilerin şiddet, tehlike, dehşet içeren haberleri hazırlarken yaşadıkları travmalar ile buna bağlı TSSB ve diğer ruhsal problemler, alanda yapılan araştırmalar incelenerek ortaya konmaya çalışılmıştır. Verilere göre; kimi zaman savaş meydanındaki bir askerle aynı tehlikeleri atlatan, kimi zaman en tehlikeli olayların içinde işini yapmaya çalışan, kimi zaman şiddete şahit olan ve hatta maruz kalan gazeteciler, bu deneyimlerin ruh sağlıklarına yaptığı olumsuz etkilerle karşı karşıyadır. Yapılan araştırmalar, gazetecilerin yaşadıkları sıkıntıları işverenleriyle paylaşmadığını, çok azının profesyonel yardıma ulaşabildiğini ve bu deneyimlerin alkol ve madde kullanımı, iş göremezlik gibi olumsuz sonuçlara yol açtığını göstermektedir.

Daha önce değinildiği üzere, DSM-5'e göre, travma sonrası stres bozukluğu yaşayan birey, kendisi, diğerleri ve dünya hakkında ısrarcı olumsuz inançlara kapılır: “Ben kötüyüm, “Kimseye güvenilmiyor”, “Dünya çok tehlikeli bir yer” vb. Bu travma sonrası stres semptomu Gerbner'in televizyondaki şiddet içeriğinin izleyicilere etkisi için söylediği “Acımasız Dünya Sendromu” ile paralellikler taşımaktadır. Gerbner, medyanın insanlarda, dünyanın acımasız bir yer olduğuna dair yanlış ve iç karartıcı bir inancı sebep olduğunu söylemişti. Medya içeriğini hazırlayan gazeteciler TSSB yaşarsa ve dünyayı acımasız bir yer olarak görmeye başlarsa, yaptıkları haberler dünyayı nasıl gösterir? Olduğundan kat be kat karanlık bir dünyayı tasvir edebileceğini tahmin etmek zor değildir.

Türkiye gibi travmatik olayların sürekli olarak tekrarlandığı bir ülkede gazetecileri koruyacak, bilgilendirecek ve destekleyecek kuruluş ve programların oluşturulması ve bu kuruluşlar yoluyla medya çalışanlarının ve işverenlerin bilinçlendirilmesi, sorunun çözümünde büyük bir adım olabilir. Ayrıca gazetecilik eğitiminde de gazetecilik öğrencilerine, profesyonel yaşamlarında karşılarına çıkacak olan şiddet, felaket, tehlike içeren olaylarla nasıl baş edeceklerine dair bilgilerin aktarıldığı dersler de yer alabilir.

İyi gazetecilik, ancak sağlıklı gazeteciler tarafından yapılabilir. Dünyada olan bitenleri haberleştiren, bu yolla da hayatı algılayışımızı etkileyen gazetecilerin travmatik olaylara ve ruhsal bozukluk risklerine karşı eğitilmiş ve bilgilendirilmiş olmaları, meslekleri dolayısıyla yaşayabilecekleri bu tip sorunları çözmede kurumsal bazda destekleniyor olmaları, hem gazetecilerin ruhsal sağlıklarına hem de halkın haber alma hakkının korunmasına hizmet etmesi beklenebilir.

Kaynaklar

- Bilgin, N. (2003). *Sosyal psikoloji sözlüğü: Kavramlar, yaklaşımlar*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Browne, T., Evangeli, M. & Greenberg N. (2012). Trauma-related guilt and post-traumatic stress among journalists. *Journal of Traumatic Stress*, 25, 207–210.
- Buchanan M., & Keats P. (2011). Coping with traumatic stress in journalism: A critical ethnographic study. *International Journal of Psychology*, 46 (2), 127-135.
- Costello E., Erkanli A., Keeler G., & Angold A. (2004). Distant trauma: A prospective study of the effects of September 11th on young adults in North Carolina. *Applied Developmental Science*, 8 (4), 211–220.
- Dart Vakfı Web Sitesi. *Dartcenter.org*. 10.04.2017 tarihinde <https://dartcenter.org/about> adresinden edinilmiştir.
- Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-V (2013). Washington, DC: American Psychiatric Association.
- Dubberley, S., Griffin E., & Bal, H. (2016). Making secondary trauma a primary issue: A study of eyewitness media and vicarious trauma on the digital frontline. 12.04.2017 tarihinde <http://eyewitnessmediahub.com/research/vicarious-trauma> adresinden edinilmiştir.
- Dworznik, G. (2011). Factors contributing to PTSD and compassion fatigue in television news workers. *International Journal of Business, Humanities and Technology*, 1 (1). 22-32.
- Eye Witness Hub Web Sitesi. (2017). 29.11.2017 tarihinde www.eyewitnessmediahub.com adresinden edinilmiştir.
- Feinstein, A., Owen, J., & Blair, N. (2002). A hazardous profession: War, journalists and psychopathology. *American Journal of Psychiatry*, 159, 1570-1575.
- Feinstein A. & Nicolson D. (2005). The Iraq war: Are embedded journalists at greater psychological risk? *Journal of Traumatic Stress*, 18, 29–132.
- Feinstein, A. (2012). Mexican journalists: An investigation of their emotional health. *Journal of Traumatic Stress*, August, 25, 480 – 483.
- Feinstein, A., Audet, B., & Wagnine, E. (2013). Witnessing images of extreme violence: A psychological study of journalists in the newsroom. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 5 (8), 1-7.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., & Signorielli, N. (1986). Living with television: The dynamics of the cultivation process. J. Bryant & D. Zillman (Haz.), *Perspectives on media effects* içinde (ss. 17-40). Hilldale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Giller, E. (1999). What is Psychological Trauma? 15.4.2017 tarihinde <https://www.sidran.org/resources/for-survivors-and-loved-ones/what-is-psychological-trauma/> adresinden edinilmiştir.
- Güngör, N. (2013). *İletişim: Kuramlar, yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Greenberg, N., Gould M., Langson V., & Brayne M. (2009). Journalists' and media professionals' attitudes to PTSD and help-seeking: A descriptive study. *Journal of Mental Health*, 18 (6), 543–548.
- İnal, A. (2005). Medyanın “etkisi” sorunsalına başka bir bakış. Seveda Alankuş (Der), *Medya ve toplum: Habercinin el kitabı* içinde (ss. 65-80). IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Kaplan E. Ann. (2005). *Trauma culture: The politics of terror and loss in media and literature*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Newman, E., Simpson R., & Handschuh D. (2003). Trauma exposure and post-traumatic stress disorder among photojournalists. *Visual Communication Quarterly*, 10 (1), 4-13.
- Pearlman, L.A., & Saakvitne, K.W. (1995). *Trauma and the therapist: Countertransference and vicarious traumatization in psychotherapy with incest survivors*. New York, W.W. Norton.

- Pinchevski, A. (2016). Screen trauma: Visual media and post-traumatic stress disorder. *Theory, Culture & Society*, 33 (4), 51-75.
- Victoroff, J. (2009). Human aggression. Sadock, B. J.; Sadock, V., A.; Ruiz, P. (ed). *Kaplan & Sadock's Comprehensive Textbook of Psychiatry*, Volume 2, içinde (ss. 2671-2702). 9th Edition, Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.
- Weaver, C. K., & Carter, C. (2006). Media Violence Research in the twenty-first century: A critical intervention. Weaver, C. K. & Carter C. (Ed.) *Critical readings: Violence and the Media* içinde (ss. 1-26). Maidenhead and New York: Open University Press.
- Weidmann, A., & Papsdorf, J. (2010). Witnessing trauma in the newsroom: Post-traumatic symptoms in television journalists exposed to violent news clips. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 198 (4), 264-271.